

2. Тері Е. Економічне перетворення Росії [Текст] / Едмон Тері; [пер. з фр. А.А. Пешкова]. – М.: Російська політична енциклопедія (РОСПЕН), 2008. – 183 с.: табл.
3. Вітте С.Ю. Спогади. Повне видання в одному томі [Текст] / С.Ю. Вітте. – М.: Видавництво АЛЬФА-КНИГА, 2010. – 1247 с.: іл. – (Повне видання в одному томі). Том 1. Розділ 6 «Моя служба на Одеській залізничній дорозі»
4. Вітте С.Ю. Спогади. Повне видання в одному томі [Текст] / С.Ю. Вітте. – М.: Видавництво АЛЬФА-КНИГА, 2010. – 1247 с.: іл. – (Повне видання в одному томі). Том 1. Розділ 11 «Призначення мене директором департаменту залізничних справ. Поїздка в Середню Азію».
5. В.І. Ленін. Повне зібрання творів. Видання п'яте. [Текст] / В.І. Ленін. – М.: Державне видавництво політичної літератури, 1962. – Том 28. Зошити з імперіалізму.
6. Принципы железнодорожных тарифовъ по перевозке грузовъ. Сергея Витте. Третье дополненное издание [Текст] / С.Ю. Витте. – С.-Петербургъ, 1910.

УДК 070.13(477)(09)

Ілана СУЛИМА-КАМІНСЬКА
(м. Київ)

Київська цензура в роки «столипінської реакції»

Висвітлюються особливості роботи спеціальних органів нагляду за друком у Південно-Західному краї в роки «столипінської реакції». Визначаються основні цензурні заходи спрямовані на встановлення контролю за інформаційним простором у 1907-1911 рр.

Ключові слова: цензура, Головне управління у справах друку, Київський тимчасовий комітет у справах друку, Інспектор у справах друкарень, літографій і книжкової торгівлі, «столипінська реакція».

Зростання ролі інформації у сучасному світі та посилення її впливу на суспільно-політичні, економічні, культурні процеси зумовлюють підвищений науковий інтерес до вивчення способів контролю та регулювання інформаційного простору у минулому. Сьогодні вітчизняні та зарубіжні історики, філософи та культурологи досить детально розглядають такий соціокультурний феномен як цензура. У багатьох країнах вона була і залишається механізмом захисту правлячого режиму.

У Російській імперії, до складу якої входила більшість українських земель, історія цензури нараховувала понад 200 років. Інститут цензури виступав одним із головних захисників непорушності самодержавного ладу та існуючого суспільного устрою. Відповідні органи обмежували поширення революційної, україномовної, ліберально-демократичної, відверто аморальної друкованої продукції.

Серед сучасних ґрунтовних досліджень з історії царської цензури в українських губерніях варто виділити роботи українських вчених О.Ю. Кирієнка [2], М.С. Тимошика [5], М.Г. Щербака [6]; Н.О. Щербак [7;8] та Н.М.Щербак [6;7], російських – В.Г. Жиркова [1], Н.Г. Патрушевої [3] та ін.

Попри певні напрацювання з історії обмеження інформаційного простору варто переглянути роботу цензурних органів у роки Першої російської революції, більш детально висвітлити їх роботу у постреволуційний період («столипінська реакція»), який часто називають ще «столипінською реакцією». Мета пропонованої історичної студії полягає у спробі на прикладі діяльності органів нагляду за друком міста Києва висвітлити зміст «столипінської реакції» у сфері цензури.

Революційній події 1905 р. змусили самодержавство серед ряду інших демократичних поступок піти й на послаблення цензурного режиму в імперії (у т.ч. було скасовано цензурні обмеження щодо українського книговидання). В умовах революції 1905-1907 рр. цензурні органи Київського генерал-губернаторства були фактично бездіяльними. Архівні матеріали засвідчують, що у 1905 р. Канцелярія київського окремого цензора не мала ні списків революційних та заборонених до поширення видань, ні реєстру нових видавництв та редакцій періодичних видань [9, арк. 167-173]. На початок 1906 р. у Києві виходило 81 періодичне видання. Лише у травні 1906 р., коли замість Канцелярії київського окремого цензора постав Київський тимчасовий комітет у справах друку почалася реєстрація видань, встановлювався облік номерів, хоч і побіжно, але моніторився зміст преси [9]. Не маючи ще достатніх сил для боротьби з видавничим сплеском, цензура спрямувала 1906 р. перший свій репресивний удар саме на україномовні періодичні видання. Зокрема на щоденні газети «Громадська думка» (1905-1906) та «Рада» (1906-1914). За перші 20 днів 1906 р. 5 разів накладався арешт на газету «Громадська думка», з 25 січня по 3 лютого 1906 р. її вихід було призупинено, а в серпні того ж року вона була зовсім закрыта [4, с. 57].

Масований наступ на пресу та книговидання всіх напрямків розпочався з червня 1907 р. У багатьох українських губерніях було введено «воєнний стан» або ж «стан посиленої охорони», який давав юридичні підстави губернаторам забороняти будь-які збори, наради, обмежувати висвітлення у періодичних виданнях тих або інших відомостей. За день до розпуску царем другої Державної Думи, київський губернатор П. Ігнат'єв оголошує воєнний стан та своєю обов'язковою постановою забороняє публікацію будь-яких статей або інших повідомлень, де висловлюється негативне ставлення до уряду, критикуються дії тих чи інших державних установ. За порушення норм цієї постанови передбачався штраф до 500 р. або адміністративний арешт редактора на 3 місяці [13, арк. 39]. Чинність цього нормативно-

правового акту спрощувала процедуру покарання редакторів місцевих періодичних видань. Не потрібно було звертатися до «Кримінального уложення» чи інших нормативних актів, достатньо було зафіксувати факт порушення розпоряджень губернатора. З цією обставиною слід пов'язувати статистику цензурних переслідувань 1907 р. Так, проти редакторів періодичних видань за позовами цензурного органу м. Києва було порушено 28 судових справ [10, арк. 100]. Відповідно до судових рішень 3 рази штрафували редактора газети «Киевские вести» В. Семяновського (700 р.); 7 – редактора «Ради» М. Павловського (800 р.); 2 – редактора газети «Слово» С. Петлюру (200 р.). Редактора газети «Народ» В. Лашнюкова було засуджено до 1 року ув'язнення. Оштрафували на 100 руб. навіть редактора «Киевлянина» М. Ващенко-Захарченка, який в образливому тоні писав про Державну думу [14, арк. 84]. Попри, це, підсумовуючи роботу за поточний 1907 р., чиновники Київського тимчасового комітету у справах друку констатували, що опозиційні газети «Киевская мысль» і «Киевские вести» як і раніше намагаються провокувати вороже ставлення до уряду, тенденційно підбираючи новини, використовуючи різні непрямі натяки на урядові помилки [10, арк. 118].

Наприкінці 1907 року інший цензурний орган – Київський інспектор друкарень, літографій і книжкової торгівлі, – разом із поліцією почали арештовувати та вилучати не тільки соціал-демократичну, революційну чи українську національно-визвольну літературу, а й навіть нейтральні оголошення рекламного характеру, афіші, програми лекції видрукувані з порушенням відповідних нормативних процедур [14].

У 1908 р. проти редакторів та видавців київських газет за клопотанням цензорів було порушено 32 судові справи, а у 1909 р. – 35. Лише чверть справ була закрита за відсутністю складу злочину, по решті – винесені судові ухвали на користь органів цензури, на редакторів-порушників накладено штрафи [17, арк. 1-39].

У постреволуційну добу (1907-1910 рр.) відмічається не тільки зменшення загальної кількості газет і журналів, але й різке скорочення кількості суспільно-політичних періодичних видань [14, арк. 58 зв.].

З 1911 р. кількість періодичних видань знову зростає. Однак, із 70 періодичних видань, що виходили протягом року у Києві, майже не було відверто опозиційних газет, натомість з'явилося багато правих – «Двуглавый орел», «Молодые силы», «Святая Русь» та спеціальних: «Киевский театральный курьер», «Искусство, живопись, графика», «Физическое обозрение», «Вегетерианское обозрение» [10, арк. 253].

У 1912 р. цензура продовжувала боротися з опозиційними виданнями: редактора української газети «Засів» Степаненка було оштрафовано на 400 руб. за статтю «Перед четвертою Думою», редактора газети «Киевская

мысль» Тарнавського на 300 руб. за статтю «Вважати дівицею», на таку ж суму за статтю «Князь Мещерський про реформу поліції», на 500 руб. за статтю «Запит трудовиків»; редактора журналу «Огні» Ольгу Прохазко – на 400 руб. за статтю «Київське життя» [10, арк. 256.].

У роки «столипінської реакції» для книжок і брошур, виданих за кордоном зберігалася попередня цензура. Продовжував існувати жорстокий контроль за зарубіжною літературою, і особливо україномовною. Приблизно до 40-50 % найменувань друкованої продукції застосовувались обмежувальні санкції (заборона до поширення, істотні обмеження у продажі та поширенні, допущення лише у спецховища бібліотек тощо) [17, арк. 1-45]. У 1910-1911 рр. особливу увагу Київського тимчасового комітету у справах друку привертала книги, брошури та окремі статі про Т. Шевченка. Велике занепокоєння у цензорів викликали: «В пам'ять 47-х роковин смерті великого борця Тараса Шевченка» (Чернівці, 1908), «Про життя великого поета Тараса Шевченка»; Костельник «Шевченко з релігійно-етичного становища»; Павлик «Т. Шевченко й Галицька Україна» [17, арк. 70, 73-74].

Попри оголошення чи фактичне визнання П. Столипіним українців «інородцями», київські цензори слідкували за тим аби широкому загалу недоступними були видання, на сторінках яких обговорювалися концепції розвитку українського народу, доводилася його ідентичність [17, арк. 75]. Але не обходилося і без конфузів. У 1911 р. цензурний орган Києва спочатку дозволив поширення праці Ю. Бачинського «Україна уярмлена», але потім зрозумівши свою помилку, змушений за допомогою поліції вилучати по книгарням примірники видання [17, арк. 76].

Поряд із боротьбою проти деструктивних для самодержавства соціал-демократичних, національно-визвольних, революційних видань значно було посилено роботу цензурних органів по контролю за газетними оголошеннями, літературою медичного, еротично-порнографічного змісту. Цілим комплексом заходів було обмежено поширення псевдомедичної літератури, брошур із народної медицини, самолікування замовляннями, рецептами самостійного приготування певних ліків [10, арк. 93].

Окремим циркуляром Київського тимчасового комітету у справах друку було заборонено друкувати оголошення про несанкціоновані владою лікарські послуги (аборти, пластично-косметологічні операції тощо), рекламу ліків від чоловічого безсилля, засобів контрацепції тощо [10, арк. 94].

Було встановлено контроль за змістом оголошень про інтимні знайомства (не допустимим було описувати параметри жіночого тіла). Спільними зусиллями цензурні органи та поліція намагалися обмежити поширення інформації про позашлюбні статеві відносини, не допускати реклами платних інтимних послуг [10, арк. 102].

Отже, як тільки революційна хвиля спала, Київський тимчасовий комітет у справах друку, Інспектор у справах друкарень і книжкової продукції поступово повертають свої функціональні повноваження у видавничо-друкарській сфері. У роки «столипінської реакції» діяльність цензурних інституцій була позбавлена імпульсивності, а характеризувалася плановістю заходів на знищення опозиційної преси, охорону суспільної моралі, вилучення літератури, виданої безконтрольно у революційні роки. Зокрема, протягом 1908-1911 рр. простежувалося: зменшення кількості судових клопотань про порушення періодичними виданнями цензурних норм та водночас зростання числа судових ухвал на користь цензурних органів; збільшення у рази сум адміністративних штрафів, що накладалися на редакторів газет і журналів за порушення тих чи інших норм; витіснення адміністративними штрафами та цензурними переслідуваннями опозиційні газети і журнали, «розчистка» місця на ринку для проурядової преси.

Annotation

Iana Sulyma-Kaminska (Kyiv). Kiev's censorship during the «Stolypin reaction».

Features of special supervision authorities for press in the South-Western region during the «Stolypin reaction» are shown. Main censorship measures aimed at controlling the information environment during 1907-1911 are determined.

Keywords: censorship, the General Administration of Press, Kyiv temporary committee on printing, Inspector for printing, lithography and the book trade, "Stolypin reaction».

Аннотация

Сулима-Каминская И.В. (Киев) «Киевская цензура» в годы «стольпинской реакции».

Освещены особенности работы специальных органов надзора за печатью на территории Юго-Западного края в годы «стольпинской реакции». Определены основные цензурные меры направленные на установление контроля за информационным пространством в 1907-1911 гг.

Ключевые слова: цензура, Главное управление по делам печати, Киевский временный комитет по делам печати, Инспектор по делам типографий, литографий и книжной торговли, «стольпинская реакция».

Примітки

1. Жирков Г.В. История цензуры в России XIX-XX вв.: Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений [Текст] / Г.В. Жирков. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 368 с.

2. Кирієнко О.Ю. Загальна та військова цензура в Російській імперії (XVIII – початок XX ст.) [Текст] / О.Ю. Кирієнко // Український історичний журнал. – 2010. – № 4. – С. 83-98.

3. Патрушева Н.Г. История цензурных учреждений в России во второй половине XIX – начале XX века. [Текст] / Н. Г. Патрушева // Книжное дело в России во второй половине XIX – начале XX века. Сб. науч тр. – Спб., 2000. – Вып. 10. – С. 7-48.

4. Петров С.С. Книжкова справа в Києві [Текст] / С.С. Петров. – К.: ТОВ «УВПК «Ек-сОб», 2002. – 344 с.

5. Тимошик М.С. До історії цензурних утисків українського друкованого слова в період проголошення конституційних свобод (1905-1917 роки) [Текст] / М.С. Тимошик // Журналістика. Преса. Телебачення. Радіо. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. Вип. 25. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 1999. – С. 55-63.

6. Щербак М.Г. Цензура і преса в Києві на початку XX ст. [Текст] / М.Г. Щербак, Н.М. Щербак // Історія. Сучасність. – К., 2007. – № 9. – С. 141-146.

7. Щербак Н.О. Цензура в системі Міністерства внутрішніх справ Російської імперії (друга половина XIX – поч. XX ст.) [Текст] / Н.О. Щербак, Н.М. Щербак // Науковий вісник Київського Національного університету внутрішніх справ. – К., 2008. – № 5. – С. 202-209.

8. Щербак Н.О. Діяльність цензури в українських губерніях на початку XX ст.) [Текст] / Н.О. Щербак // Історичний журнал. – 2007. – №6. – С. 58-65.

9. Центральний державний історичний архів м. Києва (Далі – ЦДІАУК). – Ф. 295. – Оп. 1. – Спр. 1.

10. ЦДІАУК. – Ф. 295. – Оп. 1. – Спр. 139.

11. ЦДІАУК. – Ф. 1680. – Оп. 1. – Спр. 102.

12. ЦДІАУК. – Ф.295. – Спр. 6.

13. ЦДІАУК. – Ф. 295. – Спр. 438.

14. Державний архів м. Києва (Далі – ДАМК). – Ф. 287. – Оп. 1. – Спр. 61.

15. ДАМК. – Ф. 287. – Оп. 1. – Спр. 67.

16. ЦДІАУК. – Ф. 295. – Спр. 64.

17. ЦДІАУК. – Ф. 295. – Спр. 2.

УДК 94(438) “19”

Віктор ЧЕРНЕНКО
(м. Ніжин)

Діяльність польської молодіжної організації «Корпорація» на території східної та центральної України на початку XX ст.

Досліджується діяльність польського молодіжного об'єднання «Корпорація» на теренах центральної та східної України на початку XX ст. На основі архівних матеріалів, преси і наративних джерел аналізується роль «Корпорації» в суспільному житті польської громади, розглядається соціальний склад, програми, форми, методи та зміст роботи організації.

Ключові слова: польські організації, польська громада, просвітництво, національні ідеї.